

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande

År 2016

NR 3

2016-09-02

Gunnebo

Under åren 1797-1816 utgav affärs mannen, konstnären, kanslirådet och riksheraldikern, Carl Johan Linnerhielm (1758-1829) tre reseberättelser från Sverige. I den andra resan som utkom 1806 skildras flera platser i Västergötland. Utgåvans titel är *Bref under nya Resor i Sverige*. Planscherne är utsökta och tryckta i akvatintgravyr.

En av de platser som beskrivs är *Gunnebo*. Teckningen är utförd av J. F. Martin den 7 september 1803 och graverad 1805.

Linnerhielm skriver: Man far strax därefter öfver en bro, tråkar åter på svår mark, och är äntligen vid Gunnebo ägor. Genast emottages man der af naturens och konstens

förenade fågring... Fågringen ligger i den goda teckningen och välarbetningen. Stolar, bord och öfriga möbler äro alla utvaldt vackra... Bildhuggeriet på dörrar, bord och stolar är allt ovanligt och täckt: och alltsammans härör af Ägaren, framl. Hr. John Hall i Göteborg.

John Hall var född 1771 och ansågs som en de rikaste i landet. Hans liv slutade tyvärr i konkurs och fattigdom och han avled i Stockholm 1830.

Tyvärr sannades inte hans fars ord: *Min John behöver icke arbeta, ty han kan aldrig bli fattig.*

Föreningen för Västgötalitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Järpås. 0510-48 52 15
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Anne Andersson, Vårgårda. 0322-624713
anne.andersson@telia.com

Tore Hartung, Mariestad. 0501-187 42
tore.hartung@comhem.se

Ritwa Herjulfsson, Göteborg. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsson.se

Niklas Krantz, Göteborg. 0762-68 30 04
b2_gods@hotmail.com

Christina Ström, Skarstad. 0512-205 19
vatteljuset@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0520-748 19
clary.winberg@gmail.com

Årsavgift 2016: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och
december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.

Redaktör och ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Björn & Margareta Elamsson, Trollhättan
Leif Gustafson, Lerum
Stig Hellström, Sjuntorp
Alf Johansson, Jonsered
Lars Johansson, Mariestad
Yvonne Karlsson, Sjuntorp
Hans Larsson, Skövde
Lisa & Kristian Randow, Skultorp
Ove Rodrick, Lidköping
Maine Tisell Nässén, Göteborg
Rikard Ullberg, Kvånum
Jernskogs antikvariat, Koppom

Värva en ny medlem – meddela oss namn och adress
(skicka en email till sven-olof.ask@tele2.se eller med-
dela via brev Box 325, 532 24 Skara), så skickar vi ett
välkommen till den nye medlemmen.
Som tack får Du därefter kostnadsfritt vår senaste bok!

Badade Ansgar i Hornborgasjön?

Predikade Ansgar i Varnhem på väg mot Birka?

I boken *I nöd och lust*, som presenterades i förra numret av tidningen, levererar författarna Bengt Wadensjö och Mona Lorentzson flera intressanta teorier. Bland annat finns där rubriken *Badade Ansgar i Stomsjön?* Där funderar de på om Ansgar på sin väg till missionsverksamheten i Birka år 829 råkade ut för rövare utanför Hallands kust.

I Rimberts berättelse om sin föregångare som ärkebiskop talas om hur Ansgar blev överfallen och bland annat miste bortåt 40 liturgiska böcker. Efter det tvangs han på en lång promenad genom Sverige upp till Birka.

Följde Ätran

Oftast utgår man från att överfallet skedde i Östersjön, men det är ju en helt rimlig tanke att överfallet i stället skedde nära Hallands kust. I så fall tvingades han förstås iland där och då blev det naturligt för honom att som så många andra följa Ätran upp genom Västergötland.

I boken stöds teorin av uppgifter om att kulten av Ansgar märkligt nog var starkare här nere än uppe i ärkestiftet, trots att det var där han verkade. Här var Ansgars dag en stor festdag.

När Adam 250 år senare skriver om Birka och Ansgar gör han också en jämförelse mellan hur lång tid det tog mellan Skåne och Birka beroende på vägval. Och den resan till lands skall ha gått via just Skara. Kanske kan detta vägval bygga på minnen av att det var just så Ansgar färdades 829 (eller om det skedde 830, allt är så osäkert)? Det gör att vi i alla fall kan drömma om att Ansgar passerade våra bygder, kanske rentav stannade till för att lära västgotarna lite om den nya märkliga guden.

Badade inte

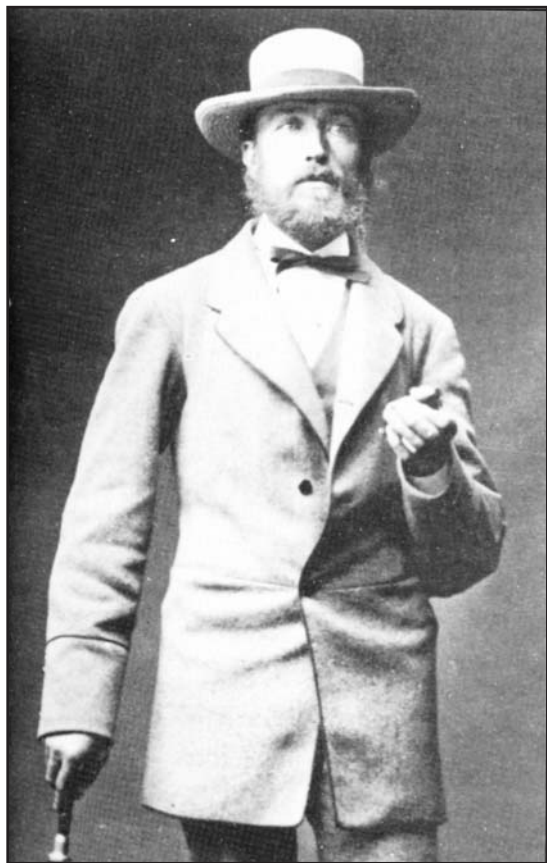
Så han badade förmodligen inte i Hornborgasjön, den typen av bad låg nog inte för lärda munkar. Men möjligen kan vi fundera på om redan han väckte en kristen gnista i det Varnhem som senare visat sig vara den kanske mest intressanta platsen i samband med Sveriges kristnande. Det är extra spännande eftersom Ansgars mission i Birka inte verkar ha haft någon bestående effekt.

Nu är detta förstås bara gissningar, mycket tyder på att den tidiga kristendomen i Varnhem hade sina rötter i England, möjligen med gott stöd från Danmark, inte från Tyskland, men visst är det roligt att spekulera lite.

Och det är ju så bra västgötalitteratur skall fungera. Bengt Wadensjö och Mona Lorentzsons bok innehåller flera sådana spännande idéer som kan föda spekulationer om vår okända historia.

Hans Menzing

Adjunkt Nilsson i Skara och Röhsska museet

Omkullkastade planer

År 1891 i samband med att den nästan 80-årige intendenten, vid Göteborgs museum, Gustaf Brusewitz pensionerades bestämde sig museistyrelsen för att omorganisera museet. Resultatet blev en historisk avdelning och en konstindustriell-etnografisk avdelning. En konstindustriell avdelning ingick således i Göteborgs museums ursprungliga planer. Dessa planer omkullkastades totalt när det visade sig att konsult Wilhelm Röhss vid sin död donerat en stor summa pengar till ett museum som för all framtid skulle bära hans namn: Röhsska Konstslöjdmuseet.

Man hade tänkt sig att stora delar av Göteborgs Museums konstindustriella samlingar helt enkelt skulle flyttas över till det nya museet. Det stötte på patrull. Göteborgs Museum ville inte alls göra sig av med några föremål, absolut inte till en sådan nykomling och modern företeelse som ett konstslöjdmuseum.

Redan år 1900, 16 år innan Röhsska öppnades, protesterade en grupp museiintendenter mot att föremål skulle flyttas till Röhsska museet. Endast sådana objekt som kunde vara "obehöfliga" för Göteborgs Museum, skulle möjligen kunna avyttras till det nya museet.

För att få tyngd till beslutet kontaktades bland andra riksantikvarien Hans Hildebrand, professor Oscar Montelius, intendenten Ludvig Looström från Nationalmuseum i Stockholm och Georg J:son Karlin vid Kulturen i Lund.

Samtliga avstyrkte enhälligt beslutet att flytta över några föremål till det nya museet.

En oväntad lösning

Men 1904 händer något som kommer att påverka tillkomsten av Röhsska museet. En mycket känd samlare, adjunkten Anders Nilsson i Skara hade avlidit. Bland hans kvarlåtenskap påträffas ett testamente, vari han skänker sina samlingar till Göteborgs Museum. På ett villkor – att man betalade hans skulder.

Nilssons samlingar från Skara

Anders Nilssons samlingar anländer till Göteborgs station i 12 fullastade järnvägsvagnar... Innehållet väcker en viss uppmärksamhet i museikretsar. En närmare undersökning av Anders Nilssons samlingar visar att de innehåller "allt upptänkligt inom ramen af svensk kulturhistoria". Enligt experterna representerar de ett mycket stort "pekuniärt och musealt värde." Göteborgs museum blir således ägare till en alldeles enastående samling av kulturhistoriska föremål.

En samling värd 100 000 för 6000 kr

Man behåller 3000 föremål och säljer resten. Nordiska Museet finner 30 föremål intressanta och köper dem. Röhsska konstslöjdmuseet köper 100 föremål för 6848 kronor. Efter att allt som ansågs ha "museivärde" plockats ut av olika museer såldes resten av Nilssons samlingar på auktion och inbringade 21 587 kronor och 30 öre till Göteborgs Museum. Museiledningen var mycket nöjd. Samlingar som uppskattades vara värda mer än 100 000 kronor hade köpts in för omkring 6000 kronor.

De högre samhällsklasserna och de lägre

Efter mottagandet av samlingarna, som särskilt ökade på beståndet av högrestånd- och allmogeföremål blev det nödvändigt att göra upp nya gränser mellan Göteborgs Museums historiska avdelning och museets kulturhistorisk-konstindustriella-etnografiska avdelning. Styrelsen beslöt därför år 1905 att det på Göteborgs Museum endast skulle finnas två avdelningar.

Den historiska avdelningen skulle omfatta de högre samhällsklasserna medan den etnografiska avdelningen skulle presentera allmogeföremål och etnografiska föremål från "en på lägre kultur stående europeiska folk och utomeuropeiska folkslag". Det konstindustriella gick till Röhsska konstslöjdmuseet.

Följderna av att Nilssons samling från Skara tillföll Göteborgs Museum blev att museet 1905 fick en helt ny uppdelning som också markerade en viss gränsdragning mellan det egna museet och Röhsska konstslöjdmuseets ansvarsområden.

Andreas Nilssons gravsten på Skara kyrkogård.

Ritwa Herjulfsdotter

Kinnekulle – kyrkornas berg

Kinnekulle – vacker natur och sevärda kyrkor. Foto: Björn Sjöstedt.

Om du förgäta skulle
hur Guds natur är skön,
så stig på Kinnekulle
och blicka utåt sjön!

Där flyga vita segel
som svanor var minut,
och Vätern klar sin spegel
för stranden breder ut.

Utsikterna beundrades

Så skaldar Carl Wilhelm Böttiger (1807–1878) i sångcykeln ”Svenska sommarbilder”. Dikten stod att läsa i de första upplagorna av Folkskolans läsebok. Den är på många sätt utmärkande för romantiken och turismens barndom. Till att börja med var man mest intresserad av utsikterna. De historiska minnena och folkkulturen kom senare. Intresse för historiska minnen hade visserligen alltid funnits, men först i och med 1800-talets stora historieromantik blev intresset verkligt stort. Vad gällde utsikter och vacker natur har Kinnekulle stora företräden. Detta stora berg hade också fördelen att bestå av odlade bygder, nära stråkvägarna. Här fanns natur och sevärdheter, som man lätt kunde nå. Här kunde resande (den tidens ord för turister) lätt finna tak över huvudet.

Kinnekulle – kyrkornas berg

Under 1800-talets medeltidsromantik uppmärksammade man mer och mer de historiska minnena. Framför allt fanns många kyrkor runtom i våra bygder. Ditintills hade man strävat efter att modernisera urmodiga kyrkorum, men under århundradets senare hälft blev det allt vanligare att man istället restaurerade, det vill säga återställde, dem i ursprungligt eller ursprungligare skick. Även vad gäller kyrkor och andra kulturminnen har Kinnekulle mycket att bjuda. Mycket har skrivits om kyrkorna och herrgårdarna inom dessa socknar. Björn Sjöstedt har emellertid lyckats med konststycket att skriva och sammanställa en ny bok, som har åtskilligt mer att ge.

All verksamhet speglas

Bokens titel är: *Kinnekulle församling: I helg och söcken: I går och i dag* (2013, 77 rikt illustrerade sidor). Björn Sjöstedt står för idé, text, foto, redigering och layout. Frida Gustafsson står för foto, layout och programoperering (i InDesign). Tillsammans har de åstadkommit en mycket vacker, lättillgänglig och intresseväckande skrift. Här får vi bilder av kyrkorna och kortfattade beskrivningar

av dem, men därutöver lyckas Sjöstedt spegla församlingens eller pastoratets liv och verksamhet på ett sätt, som manar till efterföljd. Här finns bilder av och uppgifter om prästgårdar och andra byggnader, som är eller har varit i kyrkans ägo. Här finns uppgifter om restaureringar, gudstjänster och förrättningar, vardagsverksamhet, musiken i församlingen, vaktmästarna och deras sysslor, kyrkvårdarnas göromål, frivilligarbetarnas insatser och kontorsarbetare i församlingens tjänst. I hembygdslitteraturen kan man inte sällan finna uppgifter om klockaren, men vem har fotograferat honom i hans arbetsuppgifter? Björn Sjöstedt och Frida Gustafsson har fotograferat kyrkans folk i deras arbete, men de andra, som kan ha dokumenterat denna viktiga verksamhet, är inte många.

Fler bilder och mindre text

Utvecklingen inom bokutgivningen har länge gått mot fler bilder och mindre text än förr om åren. Åtminstone gäller detta de böcker, som utgivarna är angelägnare om att folk skall läsa eller ta del av. Denna bok kan tjäna som mönster. Här är bilderna många och väl valda. Texten är snarast till för att lyfta fram och förklara bilderna. Följaktligen är boken mycket lättillgänglig. Läsningen går snabbt och obehindrat. Läsaren lockas att låta ögonen gå från bild till bild.

Västerplanas torn – ett uppskattat kännemärke för Kinnekulle.

Foto: Björn Sjöstedt.

Kinnekulle församling

En kyrkohistoriskt bevandrad läsare hajar dock kanske till: Kinnekulle församling, finns det verkligen en församling med detta namn? Svaret är, att ingen församling i äldre tid har hetat så. Församlingen bildades 1962 genom sammanslagning av tre pastorat, som vart och ett hade bildats genom sammanslagning av pastorat. Det stora pastoratet fick namnet Forshems pastorat och behöll detta namn fram till 2002, då namnet ändrades till Kinnekulle församling. Denna församling var eget pastorat 2013 ut. Den 1 januari 2014 uppgick Kinnekulle församling i Götene pastorat.

Medelplanas stiglucka. Foto: Björn Sjöstedt.

På grund av landsbygdens avfolkning och vikande kyrksamhet är man på detta sätt tvungen att lägga samman församlingar. Utvecklingen började redan på medeltiden, om nu detta kan vara till någon tröst.

Namn med god klang

År 2002 tog man alltså upp ett namn, som dittills inte hade förekommit i församlingsnamn, men som hade god klang och var allmänt känt. Namnsättningen var utmärkt, och det tar emot att säga tack och farväl till namnet Kinnekulle församling som namn på pastoratet. Gamle Böttiger bidrog med sin diktning till att göra namnet Kinnekulle känt och uppskattat. Han skall få avsluta med den tredje och sista strofen i sin dikt Kinnekulle: Se ut åt vida fjärden,
Se daln i sommarskrud!
Tänk allting skönt i världen,
Tänk främst på Herran Gud!

Pilgrimsvandringar

Med sådan diktning bakom sig låg det mycket nära till hands för de förtroendevalda att välja namnet Kinnekulle församling. Götene manskör sjöng ofta Böttigers sång om Kinnekulle. Björn Sjöstedt var under körens sista år dess ordförande och kommer därför väl ihåg dessa framföranden. ”Inte tillhör den världslitteraturen men är man det minsta lokalpatriot så är den bra”, skriver han. Man kan tillägga, att det räcker att som jag ha cyklat runt på Kinnekulle för att uppskatta dikten. Böttigers ord var på sin tid närmast bevingade. Direktören för Mölndals Bilomnibus AB, Hilmer Johansson (1887-1972), härstammade från Fullösa på Kinnekulle. Han besökte ofta sin gamla hemsocken. Då skulle dottern Aisa läsa Böttigers dikt, som hon lärde sig utantill. (Lars Gahrn, Hilmer Johansson – från fattigstugan till direktörsstolen, Mölndal 2001, s. 84-85.) Diktläsningen gjorde säkerligen mycket större intryck på åhörarna, när den skedde på ort och ställe på någon utsiktsplats, helst med Vänern nedanför. Motsvarande gälder också Kinnekulles kyrkor. De bör helst upplevas på ort och ställe. På Kinnekulle finns nu en pilgrimsled och möjligheter till pilgrimsvandringar. Då och då står kyrkorna öppna för gudstjänst. Förhoppningsvis skall Björn Sjöstedts bok bidra till att dra turister eller pilgrimer till kyrkor och andra helgade rum på kyrkornas berg Kinnekulle.

Lars Gahrn

FLOBY ANTIKVARIAT

Öppet : söndagar 13-19 (hela året)

Tfn 0515 40940, 40773

Shakespeare bättrad i Tidan

Kristina Appelqvist rör om i litterära världen.
Boken ger Romeo och Julia äntligen ett lyckligt slut.

När Julia i Verona finner sin älskade Romeo död tar hon sitt liv, när Lisbet i Tidan inte kan få sin Sören gifter hon sig med en politiker. Kanske inte lika drastiskt, men det mest dramatiska slutet hade ju Shakespeare redan snott.

I Kristina Appelqvists senaste roman Smultron, bröllop och döden sätter ett par unga entusiaster upp Shakespeares odödliga drama i en lada i Tidan. Även där frodas släkttvister som ger unga älskande problem. Det visar sig när en av Europas främsta experter på Shakespeares dramer hittas död och jakten på mördaren startar.

Lyckligt slut

I centrum för jakten står även nu litteraturforskaren Helena Waller och spåren leder för en tid rentav till det klassiska paret Verona. För en litteraturforskare är kanske ryktena om att det skall finnas en annan version av Romeo och Julia med lyckligt slut gömd mer spännande än en död forskare.

Jodå, man hittar till slut både mördaren och pjäsen med lyckligt slut. Det blir dessutom den som spelas i Tidan med stor succé som resultat. Fast det är väl mest satir, en bearbetning av Shakespeares pjäs gjord av någon annan än mästaren själv hade säkert inte lockat andra än Skövde Nyheter och SLA.

Bokens höjdpunkt är ett kort avsnitt där en försenad minister tvingar Helena Waller till att snabbskriva ett stiligt politiskt tal vid en invigning. Hon lyckas med twitters hjälp få till ett tal med alla de vanliga politiska klyschorna. Sedan skall talet även innehålla en stor kulturpolitisk nyhet, och där chansar hon. Det blir ett politiskt helt omöjligt förslag, som märkligen nog gör succé. Ett mycket roligt avsnitt, även om det nog inte skulle fungera i verkligheten. Politiker verkar sällan ha humor.

Detta är Kristina Appelqvists sjunde västgötska drama, och hon har idag en självklar plats i västgötalitteraturen även om hon denna gång har för många bollar i luften för att hålla riktigt koll på alla.

Hans Menzing

Smultron, bröllop och döden. Författare: Kristina Appelqvist.
Förlag: Piratförlaget. 379 sidor.

Gustaf Werner – lantbrukarsonen från Bollebygd som blev mångmiljonär och stordonator

Affärs- och industrimannen Gustaf Werner föddes år 1859 som ett av nio barn till lantbrukarparet Britta, född Bengtsdotter, och Pehr Andersson i Bollebygd. Gustaf blev tidigt faderlös och flyttade som tolvåring tillsammans med modern Britta, som var vävnadsförläggare, till Göteborg. Gustaf började på Hvitfeldtska, studerade vidare och tog bland annat en handelskurs och reste till Tyskland där han studerade vid Rostocks handelsinstitut. Därefter for han till Frankrike för några års affärsstudier. Den unge Gustaf kom bland annat att arbeta på en vinfirma i Bordeaux. Han blev under tiden i Frankrike en stor beundrare av fransk kultur, mat och vin.

Kattens

När Gustaf Werner åter kom hem till Göteborg erbjöds han plats i sin broders textiltillhandelsföretag Aug. Werner & Co AB.

År 1885 grundade Gustaf Werner tillsammans med en jämnårig kompanjon Wilhelm Carlström företaget Werner & Carlström, som bedrev import och sålde strumpor och garn av ylle och bomull. Werners kapitalinsats var ca 20 000 kronor. Han fick ekonomisk hjälp av både sina systrar och sin mor Brita.

De första lokalerna hyrdes i Aug. Abrahamsson & Co:s hus vid Östra Larmgatan 16 i Göteborg. För att slippa importera färdiga garner började Gustaf tillsammans med Wilhelm snart att planera för ett eget spinneri i Göteborg och efter ingående förberedelser och studier i bland annat England grundades år 1896 Göteborgs Kamgarvns spinneri i Gårda. Genom lyckade investeringar fick Gustaf Werner snart kontroll över en rad andra företag.

Werner & Carlström omvandlades till aktiebolag år 1898. Nio år senare inträffade en tragedi, Gustafs kompanjon Wilhelm Carlström begick självmord i Slottsskogen 1907 vilket gjorde Gustaf till ensam VD för bolaget.

År 1912 arbetade fler än 500 personer vid företaget. Gustaf Werner marknadsförde sina garner under varunamnet "Kattens". Företagets logotyp, den lilla kattungen som leker med ett garnnystan tillsammans med en äldre kvinna som sticker, är välkänd för de flesta. "Kattens" blev senare "Marks & Kattens". Verksamheten gick strålande och Gustaf Werner kom att ta över A. Johanssons Marks Gårdafabriker och Lanaspinneriet. Övertagandet ledde till att Wernerkoncernen slutligen dominerade Gårda. Där blev verksamheten kvar fram till 1990 då man flyttade till Hisings Kärra.

Jakt och fiske

Gustaf Werner ägnade all sin fritid åt jakt och friluftsliv. I över 40 år kom han att några veckor varje sommar vara i sin jakt- och fiskestuga vid Hornavan i Lappland. Under hösten jagade han på

sina marker i Lindome eller Rossared. Han var en av initiativtagarna till Svenska Setterklubben för engelsk setter liksom till Göteborgs Jaktsällskaps Jägareklubb. Gustaf Werner erhöll flera utmärkelser för föredömligt arbete inom jakt- och jaktvård och kynologin.

Wijkska villan blir Wernerska villan

Gustaf levde under många år på Kungssportsavenyn 18 tillsammans med sina systrar Maria och Hilda men år 1915 köpte han den Wijkska villan vid Parkgatan 25 som kom att kallas Wernerska villan. Huset ritades 1889 av "kyrkoarkitekten" Adrian C. Peterson som också ritade samtliga stationshus vid Västergötland-Göteborgs järnvägar. Huset fylldes snart av Werners privata konstsamling, verk av bland andra Zorn, Carl Larsson och Edvard Munch.

Enligt Gustaf Werners testamente skulle huset tillfalla Göteborgs stad efter att hans systrar avlidit. Kommunen fick emellertid vänta på gåvan eftersom systrarna var av den seglivade sorten. Maria Andersson blev 103 år och Hilda Andersson 94 år. År 1958 fick Göteborgs stad motta den palatsliknande Wernerska villan vid Parkgatan 25 inklusive en mängd värdefulla inventarier.

Gustaf Werner donerade betydande summor till bland andra Musikaliska högskolan och Handelshögskolan, Uppsala universitet, Göteborgs stads teaterfond (senare Göteborgs stadsteater) och till Röhsska museet.

Gustaf Werner var med och bekostade inköpet av konstsamlingen Henry Harris italienska majolikasamling 1947. Den fina majolikasamlingen på Röhsska museet innehåller 28 pjäser från 1300-1500-talet.

Tillsammans med Elin Jansson, född Broström, kom Gustaf Werner

år 1931 att donera något extraordinärt till Röhsska museet, de glaserade tegelrelieferna lejonet och draken från Babylon.

Tillsammans med bruksdisponenten Anders Hellström vid Papyrus, donerade han till Röhsska museet Hertig Larssons småbronser från Mongoliet, en samling bestående av flera hundra små bronsföremål i form av bland annat spänner, remsöljor, småfigurer och amuletter.

Den förmögne Gustaf Werner gav följande råd i en intervju till den som ville bli miljonär liksom han: "Man arbetar, man sköter sig, man är försiktig, man gör inte alltför många dumheter, man är inte snål och inte småaktig och, framförallt, man lever något under och aldrig över sina tillgångar."

Gustaf Werner levde som han lärde och dog ogift och vilar i familjegraven på Östra kyrkogården i Göteborg.

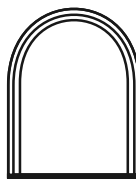
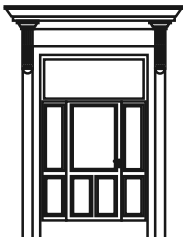
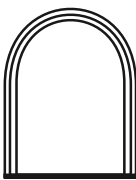
Ritwa Herjulfsson

Bert Moberg
Antikvariat
Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.
Sökservice av böcker.
Köper böcker, större boksamlingar
samt gamla svenska uppkort.
Korrekt värdering
Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18

Störst på Västgötalitteratur, Vätternböcker, Göta Kanal och Folke Dahlberg

Antikvariat Wettern, Göran Midman
Tunnbindaregränd 1 A, 544 30 Hjo
goran.midman@hjomail.se
0503-655895, 072-7414209
www.bokborsen.se

MATS REHNSTRÖM
Rara böcker, bibliografi & handskrifter

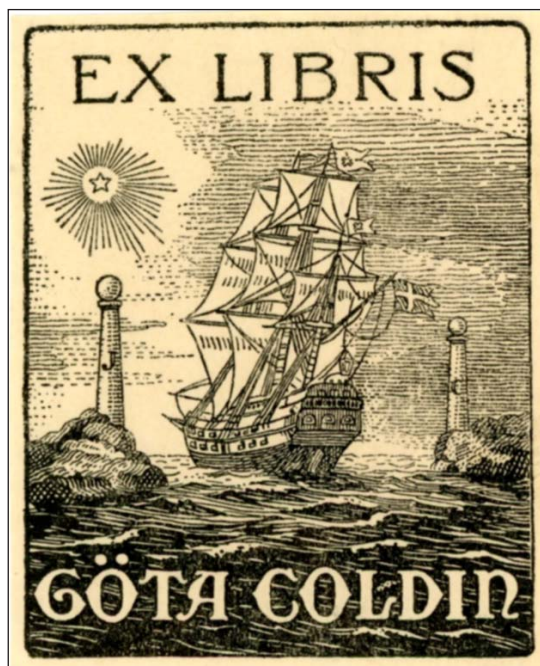

**ANMÄL DIG FÖR ANTIKVARIATETS
NYHETSBREV**

- De skickas till abonnenterna via E-POST
- Nyhetsbrevet distribueras i PDF-FORMAT
- De utkommer med en till två veckors mellanrum.

ANMÄLAN GÖRS ANTINGEN VIA E-POST:
rehnstroem@svaf.se
ELLER VIA FORMULÄRET PÅ VÅR HEMSIDA:
www.matsrehnstroem.se

Exlibris för Göta Coldin

Sjöfärdarorden Coldinu har medeltida rötter. Den kom till Sverige via Frankrike och England år 1755 och senare även till Finland.

Prins Henrik (Henrik Sjöfärdaren) var ståthållare i Sagres i dåvarande "konungariket Algarve" på Iberiska halvöns sydvästra del. Han upprättade under första hälften av 1400-talet Portugals första astronomiska observatorium och en Sjöarsenal. Där utbildades skickliga sjömän och matematiker. Nästan årligen utsände Prins Henrik expeditioner mot söder och Afrikas kust ända ner till Senegal och Gambia. Även Madeira, Azorerna och Kap Verde togs därvid i besittning. Det var Henriks förtjänst att Portugiserna påbörjade sina upptäcktsresor. Kors sattes upp såsom sjö- och landmärken vid expeditioner och upptäcktsresor dels för att visa för andra sjöfärdare att platsen var utforskad på ett eller annat sätt, samt att det i förekommande fall kunde överensstämma med kartor som man kontinuerligt ritade och uppdaterade.

Vid resorna fanns alltid en präst med då man även ville sprida det kristna budskapet. Korset var därför den naturliga symbolen för att utmärka en plats som hade betydelse för navigationen både på land och på haven. Uppsättningen av kors sker än idag.

Coldinu Orden finnes numera endast i Sverige och Finland. Den infördes i vårt land 1765, då Friherre Carl Björnberg i Stockholm grundade den första logen, Arla Coldinu Orden. Han hade själv upptagits såsom medlem år 1755. Två år senare blev han bemyndigad att inrätta Coldin i Sverige.

År 1766 grundade han på Sveaborg en loge, som fick namnet Månans Coldin och 1769 tillkom Kronans Coldin i Karlskrona.

Göta Coldin kom att bli den tredje kolonin i Sverige. Det var kommerserådet, friherre Patrik Alströmer, verksam både i Stockholm och i Göteborg, och medlem i Arla Coldin, som 1768 fick uppdrag av Björnberg att »rusta för Coldin« i Göteborg. Det konstitutorial varpå Göta Coldinu Orden instiftades är utfärdat av Carl Björnberg den 28 januari 1768. Göta Coldin har sedan dess fortlevt i Göteborg.

Orden har även funnits på S:t Bartholomey då denna var en svensk koloni.

Johnny Hagberg

Halva byn lever vidare

Husaby. Byns kyrka ser imponerande ut från Götterp.

Redan i slutet av 1400-talet nämns Götterps by, men den är säkert mycket äldre. Det antyder fornminnen och gravar i trakten. 15 gårdar samsades här uppe på åsen mellan Husaby och Skälrum vid laga skifte i mitten av 1800-talet, men då flyttades sju av dem ut för att man skulle få ett rationellare jordbruk. Övriga fortsatte sitt byaliv, men nu med betydligt större utrymme för trädgårdar kring husen.

Idag, nästan 200 år senare, är byn fortfarande livaktig. Jordbruket har rationaliserats till två gårdar, och de många kor som förr trängdes kring dammen i byn för att dricka är borta. I korsvägen, som fortfarande är byns centrum, höll man förr byastämmor och dans för ungdomen. Det fanns alltid spelmän i byn. Nu är det mest en lång rad av brevlådor som ger anledning att träffas vid korsvägen.

Skolprotester

Där finns också en transformator kvar. Mejeriet är borta liksom efterföljaren mjölkbordet. Det har funnits affär i byn, liksom smedja. Kanske fanns det en ambulerande skola tidigt, men det är osäkert. Barnen fick istället länge gå till Skälrum, och senare blev det skola i Husaby. Dit var det värre att ta sig vintertid. Götterpsborna protesterade också mot att kostnaderna skulle bli för stora. Småbarnsskolor hade de däremot inget emot eftersom ”de kunna allt för väl skötas utav snälle och välkände flickor, som icke gör anspråk på så stora löneförmåner som en examinerad herre fordrar”, konstateras det 1865. Och så slår man fast att barnen inte får bättre kunskap av granne hus och dyre lärare. Men skola i Husaby blev det och till Husaby kyrka, som kan ses bortöver ångarna, har Götterp alltid hört.

Götterp är en ännu högst levande by. För 30 år sedan sammanställde en studiecirkel under ledning av Astrid Gustafsson en skrift om byn. Nu har en skara dagens Götterpsbor uppdaterat den genom intervjuer med dagens byinvånare och bilder på bostäderna, ofta med ägarna poserande stolt framför. I alla fall bostäderna ligger på sina gamla platser även om husen ibland byggts ut eller byggts nya. De flesta är bebodda året om och flera unga familjer har flyttat in.

Omvälvande tid

I det nya häftet ”Götterps by och hemmanet Öja under 300 år” utgivet av Husaby Hembygdsförening återfinns också de gamla kartorna, mycket vackra i färg. Den äldsta är från slutet av 1700-talet och man kan redan där se likheter med dagens by.

I boken kan man läsa mycket av vad som hänt under seklerna,

inte minst de många problemen när halva byn skulle flytta ut med stora kostnader och heta tvister om olika åkerlappars värde. Det var säkert en svår tid för många.

Men halva byn blev kvar, och har fortfarande härlig utsikt från sin ås.

Hans Menzing

Götterps by och hemmanet Öja under 300 år. Texter och bilder av Götterpsbor, utgivare Husaby Hembygdsförening. 90 sidor i stort format och många bilder.

Antikvariat Tranan
Trumpetvägen 8, 514 32 Tranemo
Tel. 0325-768 46

Antikvariatet i SKÖVDE
Döbelns Gata 1

Säljer beg.
BÖCKER och SERIETIDNINGAR
0500-41 06 56
Öppet ons-, tors och fredagar 13.00 17.00

Brevik i ny bok

Brevik ligger vid Vättern mellan Betlehem och Mölltorp. Fast det handlar förstås inte om Bibelns Betlehem utan om ett torp under Stora Röå som fått detta ståtliga namn. Nu har Breviks socken fått sin historia i bokform utgiven av Breviks Hembygdsförening och sammanställd av Bengt Nilsson.

Bengt Nilsson har forskat efter de källor som finns om Brevik och sammanställt dem. Det är alltså mest äldre texter där han själv gjort en del kompletteringar. Och mest handlar det om Brevik under senaste 150 åren. Starten sker med en sockenbeskrivning gjord 1858 av en vice kommissionslantmätare N Wingård.

Och där får man veta att bygden nämns redan i brev från 1223 då tydligen munkarna i Alvastra tvistade om rågångar i Brevik med en Brynolf Stallare. Annars finns det, enligt Wingård, inte något synnerligt att anföra i historiskt hänseende.

Numera ingår Brevik i Karlsborgs kommun efter att mellan 1952 och 1971 ingått i Mölltorps storkommun. Med hjälp av gamla protokoll och andra förteckningar får man en ingående skildring av det kommunala livet, men också beskrivningar av kyrkor, skolor, näringsliv och föreningar.

Trots Wingårds avfärdande finns det alltså mycket att skriva om Breviks senare historia i alla fall. Nilsson har sökt flitigt och funnit mycket att redovisa. I slutet av boken finns källorna angivna med hänvisning till olika sidor i boken. På samma sätt presenteras de personer som återfinns i berättelserna. Det underlättar ju bra för den som vill forska vidare på egen hand.

Boken innehåller dessutom ett antal gamla bilder och har mycket att ge den som vill veta mer om Brevik.

Hans Menzing

Brevik – vår hembygd. Sammanställning Bengt Nilsson. Utgivare: Breviks Hembygdsförening. Drygt 200 sidor.

Lidköping 1878 och Sannahed 1885

Glimtar av landsmålaren August Hammar från Södra Kedum

”**LANDSMÅLARE** ... (vard.) dialektupptecknare; äv.: person som upptecknar (l. berättar) historier o.d. på dialekt” (SAOB)

*Under en stor del av 1800-talet var Sannahed mellan Hallsberg och Kumla excersisplats för Närkes regemente, I 21. En lång artikel i Kristinehamns-Posten den 16 maj 1885 har titeln ”**Krigskorrespondens**”. Den skildrar i detalj livet på Sannahed under ett besök där söndagen innan. Författaren har signerat sitt reportage ”J. P.”, vilket är uttytt Jan Petter Rydélius (1859-1913), tidningens redaktör. Han hade som ung f.d. uppsalastudent och sedan lärare vid Kristinehamns praktiska skola startat avisan vid årsskiftet 1884/85. En dag i början av maj satte han sig på tåget mot Hallsberg för att på excersisplatsen någon halvmil norr om järnvägsnuten kunna uppleva och avlägga rapport om krigarlivet där alltifrån revelj till tapto besöks- och bönsöndagen den 10 maj. Han avslutar sin utförliga artikel med konstaterandet, att*

Minnesstenen på Sannahed över landets första friidrottstävlingar där 1881.

Något för dagen extra bjöds militärer och civilister på i studeranden Aug. Hammars *Landsmålssoaré* i en af barackerna. Denna började k. 7 e. m. Vädret hade till den tiden slagit om. Civilisterna voro få och bland militärerna var det företrädesvis officerskåren, som infunnit sig.

Hr Hammar inledde sina ”landsmål” med ett väl genomandadt föredrag om landsmål, dess betydelse för skriftspråket, nationaliteten och kulturhistorien.

På Vestgöta allmogemål föredrog han sedan flera ypperliga skatter ur allmogedikternas rika förråd. Berättelserna voro humoristisk-satiriska. Han hade valt sådana, sade han, icke därför som hade dessa uteslutande synts honom förtjena att föredragas, utan emedan han ansett sig böra förena det nyttiga med det nöjsamma.

Hr Hammar vann rikligt bifall af sin fåtaliga, men lysande publik.

Vem var då denne August Hammar, utöver det rimliga antagandet student av Västgöta nation? En sökning i databasen Digitaliserade svenska dagstidningar¹ avslöjar till en början att han var verksam som landsmålare redan sommaren 1878. Ty Blekingeposten 16/7 det året innehåller en annons och en notis om studenten August Hammars litterära ”soiré” dagen därpå i Karlskrona. Tidningen framhåller, att

Soirégifvaren har på alla de ställen, han hittills uppträdt vunnit allmänt erkännande för sin ovanliga förmåga att kunna underhålla sitt auditorium på ett omvexlande och behagfullt sätt. Såsom prof på de olika omdömen vi inhemtat anföra vi följande recension ur ”Lidköpings Allehanda”²:

”Vi trotsa de flesta att kunna hålla sig allvarsamma, när han berättar ”ena saga um vår Harre å smålänninga å hin onde å skåninga” eller ”ena lita friarehistoria”, och skulle detta möjligen lyckas, så lär det väl vara omöjligt, när det blir fråga om ”en konsert på basun”. Dessa hr H:s föredrag [på] landsmålet äro verkligen ovanligt roliga att åhöra, och göra i hans mun en helt annan effekt, än om de t. ex. läsas eller framsägas af någon som ej är fullt förtrogen med ideomet[!]. Det är svårt att vara profet i sitt eget fädernesland, och man måste vara mycket hemma i sin sak för att våga försöket att lära genuina vestgötar att tala genuin vestgötska, men för hr H. går detta förträffligt.

Telegrafkommissarien och musikläraren Carl Hammarén (1827-1911) i Lidköping.

Annonsen på första sidan i Blekingeposten 16/7 1878 bekräftar vårt antagande att Hammar var student av Västgöta nation i Uppsala. Han begärde 1 krona av äldre och hälften av barn för entrén till ”Stora Frimuraresalen”, inte bara i Karlskrona utan framgent var han än uppträdde de följande åren. Sina skrönor på mål drygade han ut med högläsning av dikter av de dåtida populära skalderna Runeberg, Sehlstedt, ”Fjalar” och ”Talis Qualis”.

Hammar återkom till Karlskrona med ett likartat program 26/2 1879. Därefter framträdde han i början och i slutet av mars 1879 i Kalmar respektive i Värnamo. Den kalmarmariska lokalblaskan citerade då Lunds Weckoblad och Sydsvenska Dagbladet Snällpostens positiva omdömen om Hammar. Han hade alltså som uppsalastudent vågat visa sig i landets andra universitetsstad.

Karlstadsborna fick möjlighet lyssna till Hammar både 15/10 och 22/10 1879 enligt annonser i Wernlands läns tidning. En av hans ofta återkommande historier på dialekt handlade med förlov ”Om räffen och björnen, humoristisk folksägen”. En annan var den hart när klassiska ”Motvalls käring”, som alltså är betydligt äldre än från 1936 i Moa Martinssons roman ”Mor gifter sig”³.

Från åren 1880 till 1884 har endast två exempel på Hammars verksamhet som landsmålare påträffats. Sälunda återvände han till Karlskrona i augusti 1882. Blekingeposten skrev då 11/8 mångordiskt entusiastiskt, att

Såsom glanspunkter i denna föreläsning anse vi de humoristiska folksägnerna och folkklifsskildringarne på Vestergötlands bygdemål, hvilka öfver hela landet blifvit med största bifall helsade. Herr H.,

Frimurarehuset i Karlskrona.

som egentligen i annat ärende befinner sig i staden, har blifvit anmodad att hålla detta föredrag, hvarför vi hoppas att han äfven denna gång skall få glädja sig åt en talrik publik. Den som ej förut hört hr H., den förste som i vårt land vågat sig på dessa numera så populära bygdemålssoaréer, må ej försumma tillfället att få höra hans förtjenstfullt utförda föredrag, af hvilka man icke blott kan få sig ett godt skratt, utan äfven ha åtskilligt att lära; såsom t. ex. i den redogörelse för bygdemålen och deras betydelse, som hr H. kommer att lemna. Anmärkas må att detta är sista gången hr H. låter höra sig, enär han inom kort kommer att egna sig åt ett helt annat, ej mindre maktpåliggande värf.

Med beklagande att intet har kunnat ådagaläggas om August Hammars maktpåliggande värv fr.o.m. hösten 1882, konstateras att han förutom i maj 1885 på Sannahed, vilket berättats inledningsvis, även hade återvänt som landsmålare till Kalmar 1884, och detta i slutet av oktober. Tidningen Kalmar annonserar nämligen 18/10 1884 om dennes 20/10 i Frimurarelogens stora sal timande **"Landsmåls-soaré"**, som förutom ett föredrag om landsmålet och dess betydelse innehöll

Verkligt roliga och innehållsrika folksagor, folkklifsskildringar, folkvisor, ordspråk, ordstäf, gåtor och skrock från Westergötland och Småland om:

Vår herre och hin onde, Anders Petersson och hans vittnesmål, Motvalls käring och hennes gubbe³, prester och länsmän, apotekare och krögare, skådespelare och bönder, skraddare och smeder, skåningar och smålänningar, pigor och drängar, räfvar och björnar, korpar och gökar, igelkottar och mullsorkar, ormar och hopptåssor, troll och tomtegubbar m. m.

Lokaltidningens recension av evenemanget två dagar senare vittnar om att man nu börjat tröttna på en del landsmålare och deras muntrationer. Den framhåller dock att Hammar även försökte framhäva betydelsen av att utföra och arkivera dialektuppteckningar:

Hr August Hammars landsmålssoiré i måndags afton hade samlat en föga talrik publik. De humoristiska prof på olika

former af folkdiktning och folkuppfattning, hvilka framlades på en westgötadialekt, med hwars alla skiftningar herr Hammar synes vara fullt förtrogen, förfelade likväl icke att väcka munterhet och genklang hos åhörarna. En förtjenst har herr Hammars föredrag onekligen framför öfrige landsmålsframställares, och det är den, att han för den uppmärksamme åhöraren söker tydliggöra de olika slagen af landsmålsöfverlemningarne samt derigenom gifwer en serdeles god handledning för deras uppsamlande och bewarande. Men af lätt insedda skäl har den wida öfverwägande mängden av en stadspublik ett högst obetydlig intresse för denna sida af saken, hwilken likväl onekligen är den wigtigaste. Denna slags publik älskar företrädeswis höra de lustiga sägnerne och folkklifsskildringarne för det komiska och humoristiska innehållets skuld, och derföre slå helt naturligt de landsmålsseanser bäst an, der framställningen understödes af kostym och i främsta rummet mimik, som fallet war wid hr Bondesons i det afseendet ööfwerträffade typer ur allmogelifwet⁴.

Emellertid är hr Hammars nit för den fosterländska saken värdt allt erkännande och såväl hans framställning af sjelfwa hufwudsaken i landsmålssträfwandet, som hans återgifwande af både dialekten och det humoristiska innehållet i de meddelade profven måste anses såsom fullgoda och förtjenta af allt loford.

Föga har alltså påträffats om August Hammars liv utöver hans framträdanden som landsmålare. Han föddes 10/9 1846 som son till drängen Carl Israel Hammar och dennes hustru Maja Andersdotter, bosatta vid Raggegården i Södra Kedum strax sydväst om Våra. Familjen flyttade ett par år senare till en backstuga i socknen, där fadern dog 17/9 1848 bara 28 år gammal. Modern och enda barnet August är sedan antecknade som inhyses på olika ställen i Kedum och Naum i Ryda pastorat.

Om uppgifterna i Skara högre elementarläroverks tryckta kataloger från slutet av 1860-talet är korrekta och rätt tolkas, skrevs August Hammar in vid läroverket år 1864, d v s som artonåring. Fadern angavs vara avliden "intäktshafvare", vilket med risk för enstaka protester tills vidare uppfattas som en sofistikerad synonym till backstusittare.

Vårterminen 1874 immatrikulerades Hammar som recentior av Västgöta nation vid Uppsala universitet. Med ett uppehåll 1876-77 är han därefter noterad som studerande västgöte i universitetskatalogerna t o m vårterminen 1878, bosatt på sex olika adresser i staden.

August Hammar tycks sedan ha begivit sig ut på sin första landsmålsturné sommaren 1878. Han verkar ha försörjt sig till stor del på landsmåleriet fram till våren 1885. Men därefter? Någon klart uttalad födkrok har inte kunnat fastställas med hjälp av t ex databaserna Sveriges befolkning 1880 t o m 1910. I Södra Kedums husförhörlängder 1880 och 1900 förekommer han dock intetsägende som "Student" under rubriken "Qvarstående obefintliga sedan åren 1891-1900".

Emellertid dyker Hammar upp två gånger som landsmålare även under 1890-talet. Först i Stockholm enligt en notis i veckotidningen Idun 8/5 1896:

Hr Aug. Hammar, den kände landsmålsförtäljaren, gifwer den 9 dennes en soaré på Vetenskapsakademien efter ett omväxlande och lockande program.

Därefter i Örebro våren 1897 i en annons i Nerikes allehanda 23/4 1897:

Aftonunderhållning med landsmålsföreläsare Aug. Hammar i Arbetareföreningens lokal Stora Åvik⁵.

Kanske lyckades han aldrig få något fast arbete? I en handskriven bilaga till en svit i Skara Stifts- och landsbibliotek ej accesserade läroverkskataloger omtalas han som "Folklorist" med tillägget "död i Örebro". Någon som kände (till) honom under eller efter studietiden förefaller alltså endast ha fått veta att han (för-)blivit folkmålare.

I Södra Kedums dödbok är Hammar antecknad som avliden 18/2 1917 av "Nephritis bilateralis chron. suffusation", d v s något förenklat kronisk dubbelsidig njurinflammation, och som "August Hammar, kandidat". Men inte bortgången i västgötasocknen utan i Örebro

Vykort föreställande Karolinska läroverket i Örebro 1905.

enligt en attest från en lasarettsläkare där. "Kandidatens" dödsnotis läses därför även i Örebro Olaus Petri församlings dödbok, tyvärr utan gatadress eller dylikt. En mycket kort nekrolog i Nerikes allehanda 20/2 1917 bekräftar våra misstankar att han hade sitt landsmåleri som levebröd in i det sista:

På lasarättet i Örebro har i en ålder av 70 år avlidit kand. August Hammar från Ryda, Skaraborgs län. Den avlidne drev föreläsningssäksamhet och har bland annat hållit en föreläsning på Karolinska läroverket [i Örebro] om folklore.

1. Denna databas innehåller bl a ett tjugotal lokaltidningar från framförallt 1800-talet. Den enda västgötska är Tidning för Wenersborgs stad och län 1848-98.
2. Den rara och kortvariga Lidköpings allehanda (1877-81) uppgick i och/eller bytte titel till Lidköpings tidning (1881-90). En av redaktörerna var den dåvarande telegrafassistenten Carl Hammarén (1827-1911). Som ytterligare bisyssla var denne sånglärare vid Lidköpings lägre elementarläroverk.
3. "Motvalls kjarung" på västgötska förekommer t ex hos Johannes Sundblad, senast i 3 uppl 1917 av dennes "Gammaldags seder och bruk".
4. August Bondeson (1854-1906), främst känd som författare av "Skollärare Johan Chronschougs memoarer", tryckta 1897-1904. Isällskap med upplänningen och den blivande läroverksadjunkten i Enköping Alfred Thorsén (1836-1915) gjorde Bondeson ett bejublat framträdande i Kalmar 27/6 1882: "Det var den roligaste afton jag någonsin haft", hörde vi en förtjust åhörarinna utbrista vid utgåendet ... Åtskilliga af de nummer, som af hr Thorsén med stor naturtrohet utfördes på det mer än lofligt fula Fjärdhundramålet, bidro äfwenledes att hålla den lifliga stämningen vid makt (Kalmar 23 & 28/6 1882). Nordväst om Enköping i Frösthult i fula Fjärdhundra lär enligt en uppsvensk "skola" en gård Gestilren ha legat under medeltiden, till förtret för dagens västgötar.
5. Jernudd, Åsa, Filmkultur och nöjesliv i Örebro 1897-1908, Sthlm 2007 s 69 & not 181.

P Räf

Exlibris för Lars Hasselberg

Lars Hasselberg var född 1937 i Herrljunga och avled 2016 i Vara. Hans exlibris är ritat av den heraldiske konstnären Jan Raneke. Släkten Hasselberg härstammar från klockaren i Hasslösa socken i Skaraborgs län, Lars Andersson Hasselberg, född i Hasslösa den 1 januari 1757. Han efterträddes som klockare i socknen av sin son Anders Hasselberg.

Vapnet, som återfinns i Skandinavisk Vapenrulla 1967, anses på släktnamnet. På både sköld och hjälm återfinns tvenne Hasselnötter.

Johnny Hagberg

Medlemsavgiften!

De som ännu inte erlagt årets medlemsavgift erhåller med detta Meddelande ett nytt inbetalningskort.

Vi hoppas på Din snara inbetalning!

Vår medlemsavgift har varit oförändrad 100 kronor i över 20 år. Avgiften var 75:- för 1993, men höjdes för 1994 till 100 kr. Vi har samma avgift nu!

Höstens bokauktioner

Välkommen till höstens bokauktioner i Stora Levene. Auktionerna hålls den 8e oktober och 12e november. Katalog utsändes automatiskt till de som betalt prenumrationsavgift för dessa.

Björngatan 17 A · 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 · 036-418 94
Mobil 070-748 83 25

ÖPPETTIDER

Måndag – Fredag 13.00 – 18.00

Lördag 10.00 – 13.00

Andra tider efter överenskommelse

Den heliga lågan

Den heliga lågan på Karl Johans torg i Trollhättan.

Enligt en tidningsnotis i februari 1930 fick Trollhättan en donation – av en person som önskade vara anonym – på 35 000 kronor. Den överlämnades i form av statsobligationer till drätselkammaren och villkoret var att den skulle användas till att pryda Karl Johans torg med ett konstverk, ”som donator tänkt sig bestå av en vacker kvinnofigur, placerad på en granitklippa och omgiven av en vattenbassäng, uthuggen i granit”. Om beloppet inte skulle räcka, kunde donatorn lägga till ytterligare 5 000 kronor.

I förhoppningen om att bjuda Trollhätteborna andlig inspiration och ”skingra all okunnighets mörker och tända sanningens heliga eld i allas hjärtan och sinnen” skänkte fröken Caroline Setterberg statyn ”Den heliga lågan” att pryda Karl-Johans torg.

Donatorsvillkoren

Det blev många turer innan statyn sex år senare fanns på plats. Donatorn, fröken Caroline Setterberg, ställde vissa villkor i samband med donationen, bland annat skötsel av donatorns familjegrav och en utbetalning av ränta på det donerade beloppet. Flera förslag på ett konstverk inkom till den kommitté som hade bildats för ändamålet, men inget av dem passade riktigt bra.

Inte förrän Caroline Setterberg själv tog kontakt med skulptören Axel Ebbe. Han hade ett förslag som tilltalade henne, även om idén med en fontän föll bort. Axel Ebbe tyckte nämligen att en sådan skulle inskränka för mycket på torgets funktion som viloplatz med många sittplatser bland planteringarna.

Gåvobrevet, som ändrades, kom att lyda ”Donator överlämnar som gåva till Trollhättans stad dels ett av konstnären Axel Ebbe i Hököpinge utfört konstverk, av konstnären benämnd ”Den heliga lågan” jämte granitpostament, dels ock 1 500 kronor kontant till täckande av stadens utgifter i samband med den ursprungliga donationen.

Konstverket tillställes fritt staden Trollhättan, men uppsättes på stadens bekostnad”. Några villkor var förknippade med gåvobrevet, till exempel ”Utöver konstnärens namn skall i postamentet finnas inhugget donators tillnamn i genitiv omedelbart åtföljd av ordet minnesgåva”.

Trots namnet i gåvobrevet kunde man i tidningen läsa ”Högtidligt vid avtäckningen av Den eviga lågan”. Caroline Setterberg själv benämner statyn som ”Sanningens heliga låga” i sitt tal. Enligt Oskar Hörmander bestämdes namnet till ”Den heliga lågan” sommaren 1935.

Avtäckningen

Klockan 6 på söndagsaftonen den 23 juni 1936 avtäcktes

Trollhättans första offentliga konstverk. ”Vädret var idealiskt, staden flaggprydd och en mängd trollhättebor hade samlats vid torget för att åse evenemanget.” Manskören Harmoni under musikdirektör Hilmer Perssons ledning stämde upp ”Sveriges flagga” och sedan talade stadskamrer Emil Rohdin.

Han avslöjade donatorns namn, fröken Caroline Setterberg, vilket redan var en offentlig hemlighet. Emil Rohdin bad stadsfullmäktiges vice ordförande förre folkskoleinspektören Oskar Hellner att ta emot gåvan som representant för staden.

Oskar Hellner riktade ett varmt tack till Caroline Setterberg, likaså till konstnären Axel Ebbe och till den konstgjutningsfirma i Danmark som hade utfört gjutningen samt till ytterligare några personer. Han avslutade med några ord av Viktor Rydberg och en liten dikt ”Det eviga” av Esaias Tegner. Sedan utbringades ett fyrfaldigt leve för både donatorn och konstnären.

Caroline Setterberg tackade för hyllningarna. Allra sist sjöng sångarna Västgötsång samt Stenhammars Sverige och stadskamrer Rohdin utbringade ett fyrfaldigt leve för fosterlandet.

Carolines tal

Några dagar senare fanns följande infört i tidningen:

Med anledning av statyn ”Den heliga lågan” avtäckande har donator fröken Caroline Setterberg velat rikta några ord till stadens innevånare, ursprungligen tänkta som ett anförande vid invigningen. Då detta emellertid stötte på vissa hinder lämna vi på fröken Setterbergs begäran plats för inlägget i tidningens spalter.

”Det är med stor glädje och tillfredsställelse som jag nu står vid målet för min önskan: att kunna få överlämna som ”minnesgåva” denna bildstod – den så vackert tilltalande symboliska framställningen av vad jag vill kalla Sanningens heliga låga.

Må den bli ett andligt arv till var och en, som i denna lilla vackra plantering vilar ut i solsken och stilla meditationer och begrundans eftertanke.

Må de då känna att blott ”den heliga lågan” kan skingra all okunnighets mörker och må dess gudagnista tända sanningens heliga eld i allas hjärtan och sinnen.

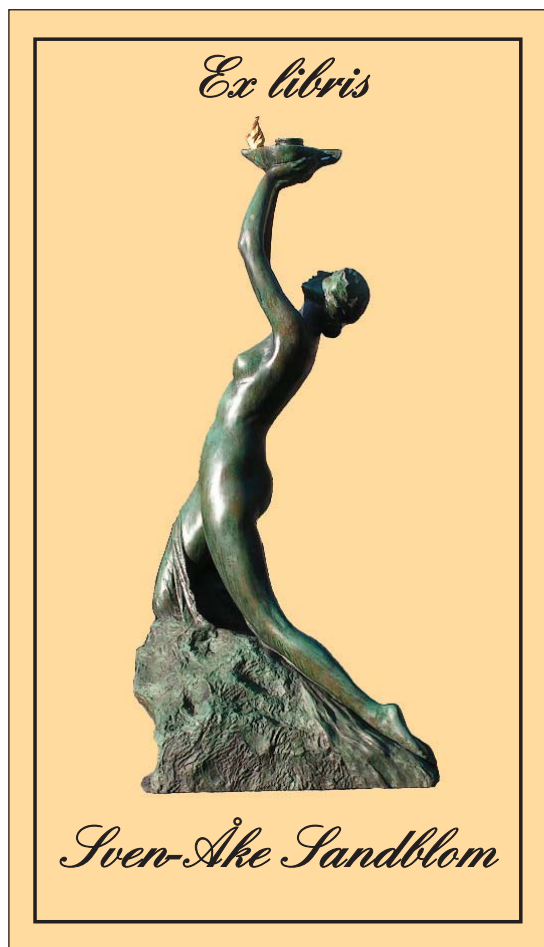
Må dess värme och upplysning leda dess handel ochandel så att var och en stärkes i sina bemödanden att kärleksfullt omsätta

och förverkliga alla goda föresatser, med ett ord: Göra allt efter bästa förmåga att öka Guds rike på denna jord.

När detta blir allas högsta strävan – då kan lyckan under detta jordlivet växa, blomstra och bära frukt för ett annat liv – efter detta.

Med de bästa från hjärtat gående önskningar att Sanningens heliga låga vårdas och emottages så att hon blir bofast och hyllad av hela samhället överlämnas statyn till Trollhättans innevånare. Så till slut de gamla orden: God vilja och människofrid på jorden.”

Ovanstående text är hämtad ur en informationssida från Innovatum i Trollhättan.

Arkivarien Sven-Åke Sandblom (f.1956-) i Trollhättan har i sitt exlibris Den heliga lågan. Kanske inte så märkligt då ägaren är född i Trollhättan, medlem i TrollhätteGillet och aktiv samlare av litteratur om och kring Trollhättan. Lagom till statyns 80-årsdag, hans egen 60-årsdag och hans jubileum att ha varit anställd 40 år i Trollhättans kommun, blev också detta exlibris förfärdigat.

Johnny Hagberg

Antikvariat Asken

25.000 böcker i butik
10.000 böcker på www.bokborsen.se

Stockholmsvägen 30, Mariestad
0501-14373, 0739-446013
Öppet fre 14-18.

Känd Sköttorpsbo ritade kartor

Porträtt av Carl af Forsell i Uppsala universitetsbibliotek. Konstnär och årtal ej kända.

Carl Forsell var född på Sköttorps gård i Järpås 1783 och avled i Stockholm 1848. Han adlades 1817 och tog då namnet af Forsell. Han blev militär, kartograf, statistiker och publicist.

Föräldrar var Fredric Joseph Forsell och Maria Dorothea de Bruce. Carl inskrevs redan vid 13 års ålder vid krigsakademin på Karlberg och utbildade sig till sjöofficer. Han avlade officersexamen år 1800. Tidigt anställdes han som kartritare och kom att ägna många år åt kartering av såväl kartor för Sveriges sjöatlas som landkartor.

Carl af Forsell återgick till aktiv krigstjänst i samband med kriget mot Danmark. Han utnämndes slutligen till överstelöjtnant vid armén.

Efter krigsslutet 1815 återgick Carl af Forsell till det kartografiska arbetet med att sammanställa den karta över Skandinavien som blev klar 1818 och utgiven 1825.

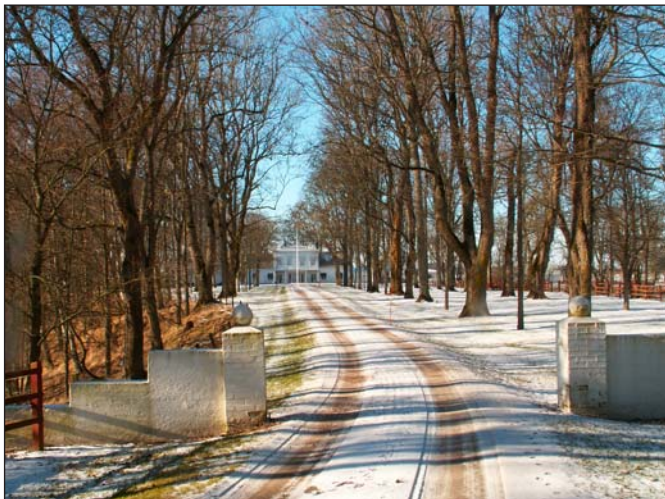
Det geografiska arbetet med kartering ledde också in Carl af Forsells intresse på att samla in och systematisera faktauppgifter om nationen. År 1831 gav han ut *Statistik öfver Sverige*, som var den första samlade statistiska sammanställningen av sitt slag.

1837 invaldes han som hedersledamot i Royal Geographical Society i London, 1827 i Landtbruksakademien och 1843 i Krigsvetenskapsakademien.

Carl af Forsell gifte sig 1818 med Clementina Magdalena Geijer. De fick dottern Marie-Louise af Forsell, memoärförfattare, och Jacob Gustaf af Forsell, major och e.o. amanuens vid Kungliga biblioteket. Med honom slöts den adliga ätten af Forsell på manssidan.

Johnny Hagberg

Glödande kärleksdikter om frun på Skofteby!

Skofteby. Fanns här i slutet av 1700-talet dikter av Thomas Thorild?

När jag en råkall vinterdag beundrar Skofteby huvudbyggnad kan jag inte låta bli att undra över vad som fanns i bokhyllorna där i slutet av 1700-talet. Kanske fanns där ett slitet och tummat exemplar av Thomas Thorilds *Passionerna* som husets fru, Anna Brita Forssenius, med rodnande kinder läste i smyg. Boken är nämligen fylld av glödande kärleksdikter till just henne. Rena Västgötalitteraturen, alltså.

Anna Brita växte upp på Rånnum vid Göta älv och Halleberg, dotter till superkargören Henric Herman af Dittmer, och fick som 15-åring den blivande skalden Thorild som informator. Under romantiska vandringar i lundarna kring älven och berget uppstod kärlek mellan de unga två, men det gick förstås inte an. Superkargören var en av de främsta och rikaste tjänstemännen vid Ostindiska kompaniet medan Thorild var en fattig och föräldralös torparpojke som fått studera enbart tack vare pengar från folk i omgivningen.

Thomas Thorild skrev länge glödande kärleksdikter om frun på Skofteby.

Kyssar vid bäcken

Så poeten fick dra vidare på sin oroliga vandring genom livet då han verkar ha blivit osams med de flesta. Han var alltför radikal och upprorisk för att passa in. Men länge levde minnet av Anna Brita kvar och han skrev i våldsamma romantiska utbrott om hennes kyss vid bäckens sorl och om ”första blomman i Sinnets vållust”. Fast han kallade henne förstås Eos, så kanske förstod inte Anna Britas make Anders vad dikterna handlar om. Vi får väl hoppas det.

Att flickan skulle få gifta sig med en fattig skald var förstås omöjligt, och kanske hade pappa rätt. Thorilds liv blev inte så lugnt och rofyllt precis. Så af Dittmer gladdes istället åt att flickan blev maka till sonen till Skarabiskopen Anders Forssenius, kungl. sektern Anders (de har tydligen båda samma förnamn), som efter några års naturvetenskapliga studier skulle slå sig till ro.

Men kanske Anna Britas pappa borde ha kollat bättre med biskopen, denne var nämligen inte alls övertygad om sonens lämplighet. Han sa öppet till sina vänner att han köpt Skofteby till sin oduglige son. Om han var oduglig är svårt att veta, men han hade många idéer. En del bra som att använda plogar av järn, skiftesbruk och klöverodling. En del annat var helt orimligt, som att bygga lador över dammar för att kunna tröska på isen där.

Utfattig

Så Anders Forssenius dog utfattig på Skofteby efterlämnande inte bara Anna Brita utan också tio barn. Och de fick förstås ta hand om mamma. Men kanske var de lyckliga tillsammans, även om detta inte finns skildrat i glödande dikter som dem Thorild lämnade efter sig.

Länge talades det i litterära sammanhang om Anna Britas och Thomas olyckliga kärlek som stoppats av en stöppig fader, ända till dess en litterär forskare kom fram till att tonårssvärmerierna mellan dem helt enkelt svalnat, som tonårsvärmskelser ofta gör. Visst är det trist när forskare förstör så romantiska historier.

Hans Menzing

Mimers brunn
Arkeologi Etnologi & Historia i Västra Götaland
Årgång 2 2008 Nummer 1

Vilken succé för vår egen historiska tidning!

Skaffa en egen prenumeration på
Mimers brunn - arkeologi etnologi & historia i Västra Götaland
Helårsprenumeration 250:- (6 nr)
Sätt in pengarna på bankgiro 5117-2286
texta namn och adress. För info:
vatteljuset@telia.com eller tel. 0512/205 19

Västgötalitteratur på Facebook

Hittills har 319 personer anslutit sig som ”vän” till Västgötalitteraturs Facebooksida.

Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i rutan, så kommer vår facebooksida fram.

Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

Medaljutdelning på tändsticksfabriken Sirius 1923

Lidköpings tändsticksfabrik

Lidköpings tändstickshistoria tog slut 1963 efter en mer än hundraårig epok. Redan 1856 omtalas tillverkning av tändstickor på länderiet Vänersvik men senare flyttade det hantverksmässiga arbetet till andra lokaler i staden. Det var giftiga och också mycket brandfarliga fosfortändstickor som först framställdes. En fabrikslokal vid västra hamnen brann olyckligtvis ned och tillverkningen flyttade därför 1877 till en fabrik på Kållandsgatan, där man började tillverka säkerhetständstickor. De lokalerna kom senare att byggas om och förvandlas till den legendariska Brottarhallen. Mycket av tändstickstillverkningen skedde länge i hemmen, där askar klistrades ihop med vetemjöl, som dock blandats med arsenik för att hindra fattiga familjer runt om i bygden att äta upp klistret.

Tändsticksfabriken på Kållandsgatan hade goda tider trots att konkurrensen var hård från fabriker runt om i Sverige. Manliga och kvinnliga arbetare sökte sig från landsbygden in till Lidköping för att få arbete och yrkeskunnigt folk värvades från Vänersborg och Uddevalla och fabriken blev snart den största i staden.

En överkapacitet på tändstickor började tyvärr kännas av vid sekelskiftet och det drabbade Lidköping hårt. Den Lidköpingsägda fabriken köptes nämligen 1905 upp av det mäktiga Jönköpingsbolaget som ville rationalisera och därför lade ned tillverkningen. För 300 arbetare, män och kvinnor grinade nu nöden i ansiktet. Behjärtade finansmän i Lidköping kände dock ett ansvar och snabbt tecknades aktier i en ny fabrik med namnet Sirius. Initiativtagare var bryggeridirektören Linus Westberg och han blev också VD för den nya fabriken, som snabbt byggdes upp och redan efter ett år kunde tas i bruk. Den nedlagda fabrikens arbetare, många med stor yrkeskunskap och utbildade för att sköta de maskiner som alltmer blivit nödvändiga, kunde nu åter få arbete och deras insatser gjorde att Sirius inom kort blev känd för god kvalitet på sina produkter. Tändsticksindustrin i Lidköping hade därför medvind, ytterligare en fabrik byggdes vid Vänerstranden, snett emot Sirius. Den kallades Norra fabriken men lades ned redan 1937. Tändstickor tillverkades av asprträ och under många år dominerades stadsdelen Sjödalén av mäktiga berg av aspstöckar, som sommartid sprutades med vatten.

En bild av den patriarkaliska stämning som rådde inom industrierna på 20-talet får man genom ett reportage i NLT från 1923. Direktör Linus Westberg hade i januari inbjudit Siriusanställda till en festlighet på Hotell Örnen. Anledningen var främst

att Kungliga Patriotiska Sällskapets medaljer, tre i guld och sex i silver skulle utdelas och det skedde vid en påkostad middag med tal och musikunderhållning. Efter att Linus Westberg hälsat alla välkomna gick ordet över till kyrkoherde Fogdegård som i tidens anda höll ett högstämt och patriotiskt tal om hur nödvändigt det är att det i ett samhälle finns plikt känsla, samvetsgrannhet och arbetsglädje. Han gratulerade också Siriusfabriken till dess exportframgångar och påpekade att det svenska ordet tändstickor var känt i hela världen.

När det sedan var dags för medaljutdelning vände sig direktör Westberg särskilt till två trojänare, nämligen fabriksmästaren Johan Pettersson, som under alla sina 54 år på fabriksgolvet gett prov på yrkeskunskap, god förmåga att leda arbetet och teknisk begåvning. Den andre trojänaren var maskinmästaren Fritiof Bergkvist, med 42 år inom tändsticksindustrin, och han var enligt direktören ett tekniskt snille. Bergkvist var självlärd men hade ändå kunnat rita, konstruera och också bygga flera av de avancerade maskiner som verksamt bidragit till Siriusfabrikens ledande ställning i Sverige.

Medaljörernas tack framfördes vid desserten av Johan Pettersson, som berättade att han börjat som tändsticksarbetare 1868, elva år gammal. Då var ännu maskiner sällsynta och svarvarna drogs med handkraft. Den giftiga fosforluften i fabriken orsakade då också svåra skador på ögon och lungor. Nu hade arbetsmiljön blivit mycket bättre och det tackade Pettersson för och han var också tacksam för, vad han kallade den humana kapitalism, som gjort att Siriusfabriken kommit till stånd.

Den trivsamma sammankomsten i Hotell Örnen avslutades med kaffe och avec och då underhöll kyrkoherde Fogdegård genom att sjunga några av tidens andliga och fosterländska sånger. Senare blev stämningen säkert mer uppsluppen genom de populära melodier som spelades på piano av "Tändsteckens" kontorist Waldan Birgersson.

Efter avslutad fest föräddes alla de glada och nöjda gästerna specialtillverkade tändsticksaskar med röd etikett och försedda med dagens datum. Förvisso tänkte ingen av dem på det slagord som flera decennier senare pryddes en socialdemokratisk valaffisch; den med en medaljprydd ståtlig gråhårsman och texten: Gärna medalj men hellre en rejäl pension.

Tore Hartung

Logesekreterarens dotter blir Sveriges nya helgon

Maria Elisabeth Hesselblad

Elisabeth Hesselblad levde under sina tonår i Skövde. Hon var äldsta dotter i en familj med tretton barn. Familjen var mycket fattig sedan fadern var satt i konkurs vid två tillfällen. Elisabeth led av magsår, som då ansågs obotligt. När hon blev 18 år reste hon ensam till Amerika för att finna arbete och kanske bot för sin sjukdom. Detta var år 1888. 128 år senare år 2016 helgonförklarades hon av Påven. Att en svensk person helgonförklaras är mycket ovanligt, senast det hände var 1391 då Heliga Birgitta kanoniserades av påve Bonifatius IX.

Elisabeths pappa hette A Robert Hesselblad och var handlande till yrket. Han var inte så framgångsrik i affärer som man kan förstå. Desto mer uppskattad var han i de förtroendeuppdrag han fick i IOGT-logen 17 Thor i Skövde. Han valdes snart efter sitt inträde till logesekreterare, senare logens bibliotekarie och avslutade sin karriär som logedeputerad något år före sin död 1902.

En beklaglig händelse inträffade under 1888 inför äldsta dotterns amerikaresa. Denna höll på att gå om intet då pengar saknades för biljetten. I sina förtvivlade försök att hjälpa dottern, svek fadern sitt förtroende mot logen genom att olovandes låna pengar ur bibliotekets kassa. Saken uppdagades och han fick göra avbön inför logens medlemmar. Det bestämdes att av logens pengar täcka förlusten i bibliotekets kassa, för att inte ställa till skandal.

Det var en hederssak för logens medlemmar att hjälpa en broder som hade det svårt, antingen det gällde bruk av alkohol eller ekonomiska svårigheter. Sedan dottern kommit på plats i New York började pengar att komma tillbaka över Atlanten och skulden kunde gäldas.

Tilltron till A R Hesselblad var orubbat god. Det framgår av en historik som senare skrevs och där man kan förstå att logens medlemmar dragit ett streck över det inträffade och ställde upp för sin broder fullt ut. Här följer ett citat ur historiken:

Våren 1902 avled broder A R Hesselblad. I logens arkiv har han lämnat rika och förnämliga spår. Loge-sekreterarens kall skötte han med särdeles grandezza. Själva skriften kan utan överdrift nämnas kalligrafi.

Språket gick i kanslistil och innehållet detaljerat, preciserat.

Men inte bara sekretariatet var hans hobby. Biblioteket var under hans ledning mönstergillt skött. Därom vittnar också de utomordentligt prydliga och utförliga årsredogörelserna och revisionsberättelserna. Protokoll och fästkommittérapporter visar också att broder Hesselblad även på detta område var en flitig medarbetare, en noggrann och samvetsgrann redovisare.

Till sin borgerliga gärning bedrev han agentur med böcker, tillverkning av skrivbläck och diverse småsysslor, som väl inbringade en knapp försörjning. Han bodde i den s.k. Henrikas stuga som ägdes av fattigvårdsstyrelsen. Hans begravning ombesörjdes av Logen Thor.

När det gäller plikttröhet, uppoffring av arbete och kärlek till orden står Hesselblads namn ristat bland en trängre krets medlemmar i Logen Thor. Hans medlemskap kom ju inte att omspanna de årens mängd som i våra dagar räknas som mångårigt medlemskap. Tjugo år fyllda av intensitet är en bragd som hinner sätta varaktiga spår. Hans liv slutade här. Det var till mogen ålder kommet, när det vigdes till Godtemplarorden, men säkerligen åstadkom livet i Logen Thor ett skimmer över den gamle mannens i övrigt torftiga levnad, liksom det gjorde för tusenden av hans samtida inom Godtemplarorden.

Robert Hesselblad

Hade inte Robert Hesselblad olovandes lånat pengar ur logen 17 Thors bibliotekskassa hade dottern Elisabeth sannolikt inte kommit iväg till Amerika och förmodligen aldrig helgonförklarats.

Lars Westh

Lars Hasselberg – en av föreningens stiftare har avlidit

Ryttmästaren Bertil Ekberg från Dagsnäs förespråkar bildandet av en förening för Västgötlitteratur. Andre man från vänster är Lars Hasselberg.

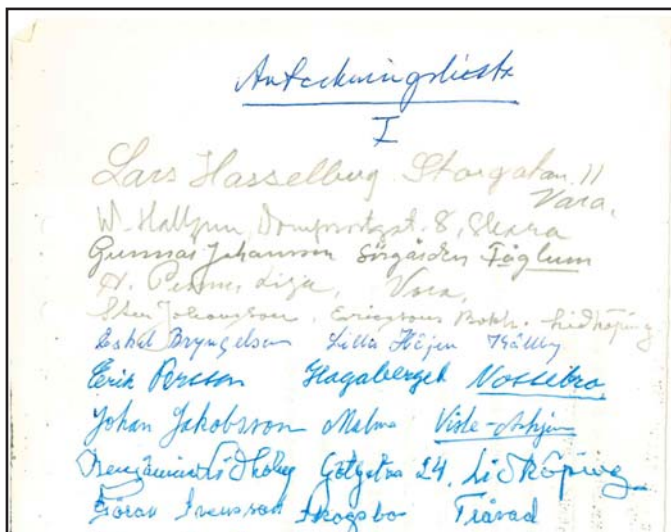
Vår förening startade i mars 1962 på ett möte i Lidköping. Det var i rådhuset på Nya stadens torg som första mötet hölls. Till ordförande i föreningen valdes Stiftsbibliotekarie Carl Wilhelm Jacobowsky, trots att han var den ende på mötet som var tveksam eller rent av negativ till att starta föreningen!

Kvar i vårt arkiv finns fortfarande de tre namnlistor som cirkulerade bland deltagarna. Totalt 48 personer skrev upp sig som intresserade av att bli medlem i den nya föreningen. Av dessa 48 var endast 3 kvinnor!

Första namnet på "Anteckningslista I" blev Lars Hasselberg, Storgatan 11 i Vara. Bland övriga som tyckte om idén om en Förening för Västgötlitteratur kan nämnas Nils Sandberg, Göteborg, Bertil Ekberg, Dagsnäs, Carl Wilh. Jacobowsky, Skara, Jörgen Elgström, Borås, Gunnar Linde, Skövde, Bo Carleskog, Skara, Ingvar Kjörcck, Skara samt Hans Sallander, Uppsala.

Efter hand har listorna över våra pionjärer decimerats. Nyliken avled Lars Hasselberg från Vara. Han verkade i Vara i familjens affär, Hasselberg & Larsson. När affären upphörde kom Lars att under många år arbeta som fotoansvarig på Västergötlands museum i Skara.

Lars blev den förste att anteckna sig som medlem i vår förening, och han blev även den siste levande bland dessa.

Sven-Olof Ask

Otto Julius Svenskamerikanen som vände åter

Flera tusen brev och vykort låg samlade på en vind i Västergötland. De flesta breven kom från sex syskon som utvandrat till Amerika och i breven hem får vi följa deras olika öden. En av dem hamnar till exempel som fikonfarmare i Kalifornien och en annan blir butler i Chicagos verkliga lyxkvarter.

Brevfynden sporrade Carl Otto Mattson att leta vidare bland fotoalbum och dokument. Ett av de sex syskonen var nämligen hans far Otto Julius och första delen av boken handlar om dennes tio år i Amerika och om återtågets svåra konst.

I andra delen lär vi känna alla syskonen, vi tar del av deras drömmar och motgångar. Det handlar om rotlöshet och hemlängtan och om vardagen bland svenskamerikaner i det stora landet i väster.

Boken omfattar 240 sidor, hårbunden och rikt ill. Författare är Carl Otto Mattson och boken kan också beställas från honom på mejladress carlootto.mattson@swipnet.se

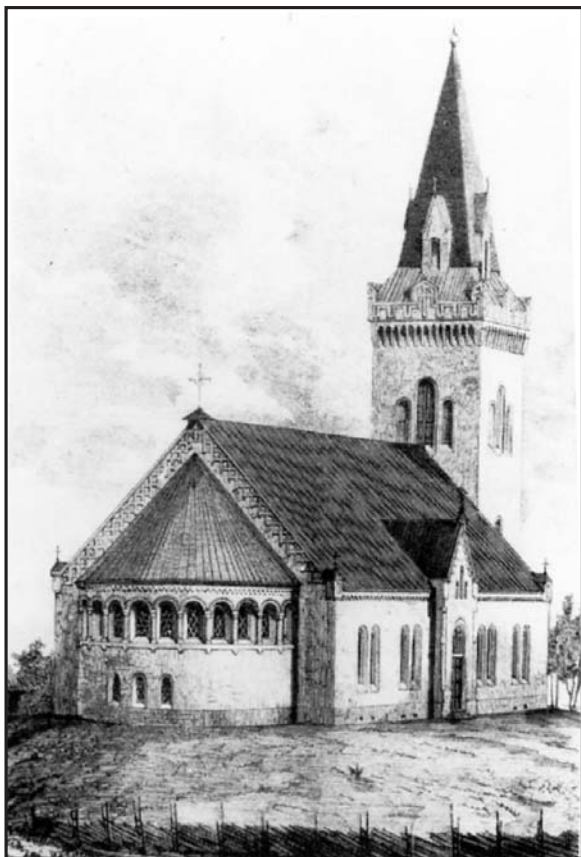
Riddarens Antikhandel
Säljer Köper Värderar Böcker Antikviteter
www.antikvariatriiddaren.se

Mariestadsvägen 2
540 16 TIMMERSDALA
Hemadress: Katorp 4

Mats Bergström
Bokhandlare
kakelmats@telia.com

0706 747574 0511-81248
Öppet: mån-lörd

Gärdhems kyrka och Claes Johan Ljungström

Gärdhems kyrka. Bild från *Ny Illustrerad Tidning* 15/2 1879.

Gärdhems nya kyrka invigdes den 10 augusti 1879 av biskop A. F. Beckman. Det var ett ståtligt tempel i romansk stil som togs i bruk. Korbågen i interiören innehar en väldig arkitektonisk kraft och man förstår att det är en driven arkitekt som ritat kyrkan.

Hovarkitekt Scholander

Det var hovarkitekten Fredrik Wilhelm Scholander (1816–1881) som utfört ritningarna till det nya kyrkbygget. Vid denna tid hade han egentligen dragit sig tillbaka och Gärdhems kyrka blir den sista han ritar. Scholander var förutom arkitekt även målare, författare, musiker och professor i byggnadskonst vid Konstakademien.

Som arkitekt verkade han vid Drottningholms slott (1847–1857) och var även intendent vid Stockholms slott (1850–1873) och höll i om- och nyinredningar där. Vid Nationalmuseet var han arbetschef från 1864 till 1866.

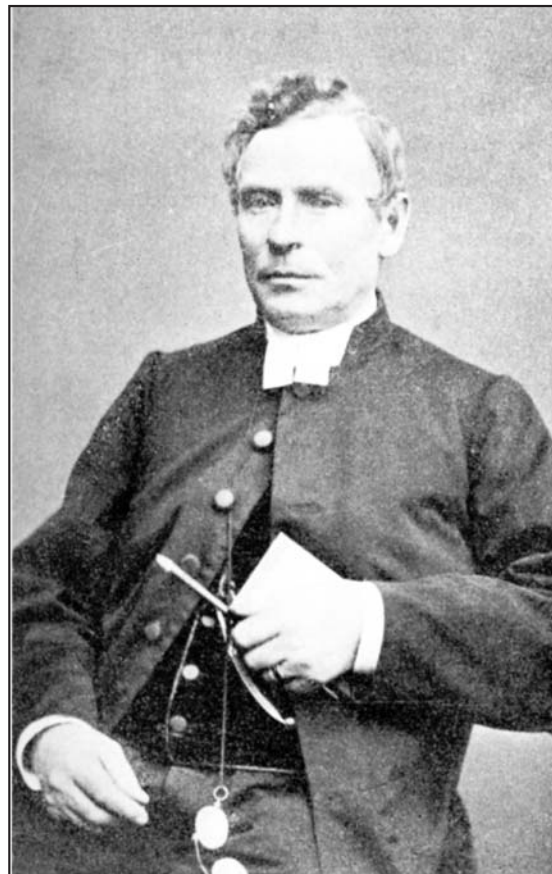
Ljungström och Scholander

Scholander och kyrkoherden i Västra Tunhem Claes Johan Ljungström kände varandra väl vilket ledde till att Scholander ritade Gärdhems kyrka "för vänskaps skull". Han fick bara ett par hundralappar som ersättning.

Man kan fundera på vilka anknytningspunkter som fanns mellan dem? En kyrkoherde på landet och en professor i Stockholm? Vi vet att båda var starkt kulturhistoriskt intresserade. Båda tillhörde Kungliga Vitterhet Historie och Antikvitets Akademien. Scholander blev invald som Ledamot 1871 och Ljungström som Korresponderande Ledamot 1873. Vid akademiens olika samlingar bör de ha träffats och kanske är det där som idén till ritningen av Gärdhems kyrka föds. Kanske gav Scho-

lander kyrkoherde Ljungström ett kraftfullt handslag efter en bättre middag på Vitterhetsakademien i Stockholm och lovade att ordna ritningen?

Scholanders generositet löste ett av många problem som Ljungström hade att brottas med kring Gärdhems gamla kyrka. Många församlingsbor var emot en rivning men om ritningarna var utan kostnad kanske fler skulle säga ja? Dessa skulle säkerligen annars ha blivit kostsamma och inneburit en extra utgift för gärdhemsborna. Kyrkbygget kom ändå att kosta 100.000 Riksdaler riksmünt.

Claes Johan Ljungström 1819-1882

Ljungström som person

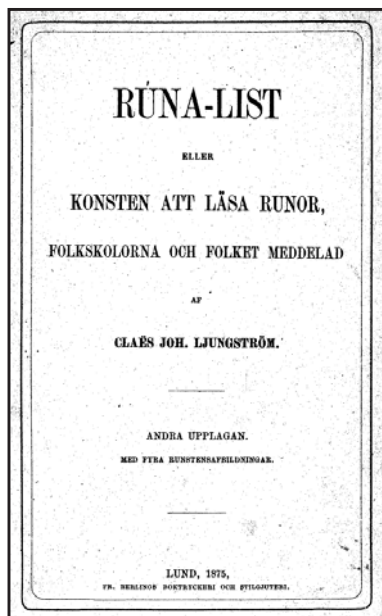
Varför ville då Ljungström bygga ny kyrka i Gärdhem? Låt oss först se vem denne kyrkoherde var.

Claes Johan Ljungström erhöll kyrkoherdetjänsten i Västra Tunhem 1871 med tillträde året efter. Före Tunhem hade han varit komminister i Lidköping från 1866 och dessförinnan i Bredared och Böne. Han var född i Sandhem under ytterst fattiga förhållanden den 25 juli 1819. Faderns namn var Börjeson men Claes Johan tog namn efter födelseplatsen – torpet Ljunghem.

Han genomgick skolan i Skara på halva tiden, 6 år, och blir student i Uppsala 1842. Efter tre år prästvigs han för Skara stift och får sitt första missiv till Bottnaryd.

Redan som ung präst började han uppteckna och avbilda fornminnen och skrev uppsatser i olika tidningar. Hela sitt liv har han en sträng arbetsmoral vilket innebär arbete under åtskilliga av dagens timmar.

Han bar på ett trosarv från sin fromma moder och kände sig väl hemma i 1695 års psalmboks tro och fromhet. Han var genuint kyrklig och hade svårt i sitt förhållande mot både låg- och frikyrkliga.

Utgivare av topografiska beskrivningar

Som en god kännare av förhållandena i de olika församlingar och orter där Ljungström tjänstgör utger han beskrivningar för varje härad.

Beskrifning öfver Bredareds pastorat (1860), Redvägs härad med staden Ulricehamn (1861),

Beskrifning öfver Åhs och Wedens härader samt Staden Borås (1865), Kinneferdings och Kållands härader samt Staden Lidköping (1871), Beskrifning öfver Wartofta härad och Staden Falköping (1877)

Postumt utger hans änka 1884 med hjälp av svärsonen Gustaf Särner (kyrkoherde på Vänersnäs) Wäne härad samt Staden Wenersborg. Det kostade bara 1 kr men var tryckt på billigt tidningspapper! Utöver det ovan angivna gav han även ut Commentar öfver Psalmerna (1855) och Runa-list eller om konsten att läsa runor... (1866, andra upplagan 1875) samt anonymt en bok om Biodling.

Ljungström var initiativtagare och grundare av Västergötlands fornminnesförening 1863 och blev dess förste sekreterare, ett uppdrag som han innehade till sin död. Han var medlem i Svenska Fornminnesföreningen och blev 1863 invald i Kongl. Nordiska Oldskriftsellskapet.

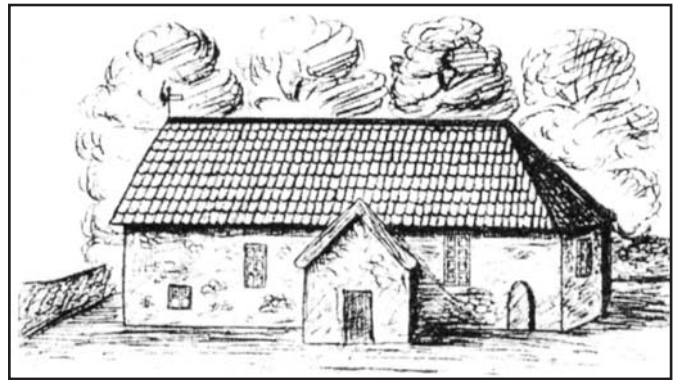
Redan när Ljungström kom till Tunhem påbörjade han räddningen av de Torstenssonska gravhällarna som idag finns inne i kyrkan. Dessa och andra uppsattes 1875.

En ytterst livaktig prästtjänst avslutas den 8 december 1882 då han avlider i Västra Tunhems prästgård. Ljungström begravs på Tunhems kyrkogård under en högrest gravsten med runslingor. Han var vid sin död utan tvekan en av Skara stifts mest bemärkta präster.

Ljungström verkar för rivande av Gärdhems kyrka

Som vi förstår var det inte ett historielöst tänkande som drev Ljungström att ivra för Gärdhems gamla kyrkas rivning. Han såg att denna inte gick att rädda. Att sockenborna ville ha kvar sitt gamla tempel kan man förstå. Det som är gammalt och vant går alltid ett tag till! Här hade man samlats i helg och söcken, här var de anhöriga begravda sedan generationer.

Ljungström var aktiv i rivningsprocessen. Han såg ingen ekonomisk möjlighet att bättra på den gamla kyrkan som inte ens hade tillräckligt med sittplatser till församlingsborna. Det var säkert ett klokt beslut av honom att driva fram nybyggnationen, något som väl ingen idag ångrar.

Gärdhems gamla kyrka. Teckning av Gabriel Djurklou

Sanfrid Welin beskriver kyrkoherde Ljungström med följande ord: "Ljungström var en man med bestämda principer och böjde sig icke gärna för andras meningar." Kanske var det detta som ytterst gjorde att kyrkbygget kunde drivas igenom och bli en verklighet!

Gärdhems gamla kyrka i förfall

Gärdhems gamla kyrka byggdes säkerligen på 1100-talet. Det äldsta dokumentet om kyrkan finns i en handling som innehåller uppgifter om Bengta Matsdotters testamente av den 11 september 1338 där hon skänker gåvor till kyrkan och prästen. Som så många andra medeltidskyrkor var Gärdhems kyrka från början liten och oansenlig. Underhållet skedde genom sockenbornas dagsverken. Kyrkan förföll och var ständigt i behov av reparation och underhåll. Detta visar inte minst äldre handlingar.

Lägger man därtill den befolkningsökning som församlingen hade då Trollhättedelen växte förstår man att det också var trångt vid gudstjänsterna. Alla hade inte en sittplats.

Redan 1583 sägs det: "Sielffa kyrkan är hoffliga behållen men Choren är slätt nedher fallen och takett är ock slätt nedherfallet."

På 1600-talet plundrades kyrkan under Gyldenlöwsfejden (1676) på inventarier och brukades som stall.

Under 1700-talet utvidgades kyrkan men kunde ändå inte ge plats åt församlingen som växt. De drygt 400 platserna var nog mer än fullbesatta vid gudstjänsterna. Fattigdomen bland socknens bönder gjorde det omöjligt att rätt underhålla kyrkan och så kom hon mer och mer att förfalla och till slut togs beslut på en kyrkostämma den 29 september 1872 att ny kyrka skulle byggas. Det var efter ett överklagande som beslutet fattades. Vid den första stämman hade man sagt nej.

Bygget påbörjades 1876 och den nya kyrkan stod alltså färdig tre år efteråt.

Den gamla kyrkan i ruin

Det starka intresse sockenborna visat det gamla templet var nu helt bortblåst. Tak, fönster, inventarier m.m. avlägsnades och försålades snabbt och kyrkoruinen lämnades åt sitt öde. Det kom att dröja till 1942 innan ruinen konserverades och fick det skick den har idag (en ytterligare konservering skedde år 1999).

Några år innan den gamla kyrkan revs, 1868, ritade Gabriel Djurklou av kyrkan på en av sina resor. Av denna teckning kan man inte avgöra hur förfallen kyrkan var. Man kan ändå ana att det måste ha varit ganska mörkt i kyrkan med dess få fönster. Att då få komma in i den nya kyrkan måste ha varit som att komma från "mörker till ljus". Gärdhems nya kyrka kom också att rymma mer än dubbelt så många som den gamla.

Johnny Hagberg

Bok & Bibliotek

GÖTEBORG BOOK FAIR

Bok- och biblioteksmässan hålls på Svenska mässan i Göteborg den 22-25 september. Vår monter är liksom tidigare placerad i antikvariatsdelen av mässan, med monternummer B10:61. Skara Stiftshistoriska sällskap och Västergötlands fornminnesförening har i år monter B03:70.

Mässans öppettider för fackbesökare är torsdag 9-18, fredag 9-14. Då är entrépriset 240:- och 90:- för ungdomar (7-19 år). Allmänhetens tider är fredag 14-19, lördag 9-18 samt söndag 9-17. Entrépris 180:-. Ungdomar 7-19 år har entrépris 60:-.

OBS! Nytt för i år är att Västgötalitteratur har särskilda entrébiljetter för söndagen för endast 100:-!

Vi erbjuder våra medlemmar att förhandsbeställa biljetter som gäller för **ALLA DAGAR** och tider. Dessa biljetter kostar i år 130:-/st och beställs i förväg via email: sven-olof.ask@skara.se eller tfn 070-7426518. En biljett gäller för en dag. Alla söndagens seminarier ingår i entrébiljetten.

Särskild söndagsbiljett (100:-) beställs även den på förhand.

Beställda biljetter postas till resp. beställare och utnyttjade biljetter betalas i efterskott i vår mässmonter.

Västgöta-Bokmessa i Skara 14-16 oktober

Välkommen till bokmessa i Skara. Under tre dagar i oktober får Du möjlighet att köpa nya och gamla böcker på mäsas i Skara. Mässan startar **fredag 14/10 kl 13.30** i Åbomska huset (Gamla biblioteket), mitt emot domkyrkan. Försäljning/information/kaffeservering. Alla besökare erhåller kostnadsfritt en västgötabok! Föreläsningarna sker i Åbomska husets nygestaltade vind! (hiss finns).

Fredag.

- 15.00 **JÖNN IGEN!** Claes Astin, Perra Ljungberg & Anders Granström berättar om och sjunger visor av poeten Jönn Liedholm.
Lokal: Åbomska husets vind.
- 16.00 Biskop Åke Bonnier kåserar över ämnet *Kärleken till boken*.

Lördag.

- 10.00 Mässan startar
- 13.30 *Tidningsutgivning i Västergötland under fyra sekel.* Tomas Odén, Göteborgs Universitet, föreläser om den Västsvenska pressens historia, och visar några rariteter i Stiftsbibliotekets samlingar.
- 20.00 *Mys och rys i universitetsmiljö – så skapas en modern pusseldeckare i Agatha Christies anda*
Kristina Appelqvist skriver deckare som utspelar sig i den akademiska världen i det vackra Skaraborg. Hon är nu aktuell med "Smultron, bröllop och döden" som är den tredje boken om litteraturforskaren och talskrivaren Helena Waller. Kristina kommer att berätta hur det kom sig att hon blev författare mitt i livet. Hon kommer även att tala om den akademiska världen som deckarmiljö, Skaraborg som deckarlandskap och vad som är karakteristiskt för en så kallad feelgood-deckare.

Söndag.

- 10.00 Mässan startar
- 13.30 Mats Bjurbom, Herrljunga. *Skrivande, kreativitet och att följa Guds röst.* – samt om vårt nya helgon Elisabet Hesselblad.
– Mats berättar om sitt eget skrivande och om upplevelsen att vara med på Elisabeth Hesselblads helgonförklaring i Rom den 5 juni 2016.

Öppettider: Fredag 13.30-18, lördag 10-01, söndag 10-16

